

A pszichológia mint középiskolai tantárgy tantervi koncepciói

A cikk célja, hogy a pszichológia-tanítás tantervi szabályozásán keresztül bemutassa azokat az értékeket, képességeket, amelyek a középiskolásokkal megismertethetők lennének. Ismerteti a magyarországi szabályozás lehetőségeit, nehézségeit, esetleges ellentmondásait, és egy külföldi (egyesült államokbeli) példa segítségével próbál mintát nyújtani egy mélyebben átgondolt és kidolgozott tanterv jövőbeli készítéséhez.

A téma iránti érdeklődésemet a pszichológia szakon és a tanárképzés során szerzett ismeretek mellett a tanítási gyakorlat és egy felvételi előkészítő tanfolyam nehézségei keltették fel. Ezek mutattak rá arra, hogy a keretek, feladatok, célok és korlátok tisztázása nélkül kaotikus állapot jöhet létre, amelynek elkerülése többletterhet ró a résztvevőkre – jelen esetben az iskolára és a pedagógusra. A dolgozat célja nemcsak az, hogy a keretek minőségére irányítsa a figyelmet, hanem az is, hogy a pszichológiai tudás és képességek értékességét bemutassa, és a pszichológiát mint tantárgyat kedveltebbé tegye a pedagógusok körében.

A pszichológia mint tantárgy hazai helyzete

A pszichológia iránt egyre növekvő érdeklődés, illetve egyre szélesebb körű társadalmi alkalmazása (például gyógyítás, megfelelő munkavállaló kiválasztása stb.) szükséges teszi, hogy az emberek minél pontosabb, előítéletektől és misztifikálástól mentes képet kapjanak erről a területről.

A többi tantárgy esetében, amelyek nagy hagyománnyal rendelkeznek, 2003 óta a pedagógusoknak lehetőségük van több kerettanterv vagy jóváhagyott helyi tanterv közül választani. Ez a kutatás azonban a pszichológia esetében csak az OM 2001-ben kiadott kerettanterve alapján készült, mert a dolgozat elkészüléséig nem jutottam hozzá más érvényes tantervhez, amellyel ez összehasonlítható lett volna.

A pszichológia-tanítással szemben azonban számos olyan igény fogalmazódott meg, amelyek tisztázása feltétlenül szükséges. Ilyen például Léder László szerint, hogy olyan szemléletmódot és érzékenységet adjon át, amely a fokozatosan kiépülő pszichés kultúra elemeit alkothatja. (1) A szerző a képességfejlesztéshez kommunikációs és önismereti gyakorlatokat javasol. Ez utóbbi téma jól jelzi a pszichológia felé irányuló elvárásokat. Vajon szükséges-e, lehetséges-e az alkalmazott pszichológia módszertanát iskolai keretek között működtetni? Várható-e egy tantárgy tanulásától személyiségfejlődés? Milyen következményekkel járhat, ha összekeveredik a tanár és a pszichológus szerepe? A tréningek, gyakorlatok megoldást kínálnak-e a gyerekek gondjaira, önismereti hiányosságaikra? Milyen mértékben szükséges az iskolának beavatkozni? Ez a téma nemcsak a pszichológia, hanem az emberismeret tantárgyát is érinti. A szakértők (Kamarás István, Bácskai Júlia, Vajda Zsuzsa, Szekszárdi Júlia, Sallai Éva, Kósáné Ormai Vera, Lányi András) sokféle megközelítést láthatjuk egy 1998-as kerekasztal-beszélgetésben. (2) Vajda Zsuzsa több írásában is kifejti, hogy mit tart elvárhatónak és megvalósíthatónak a pszichológia tanítása során. Ő is a pszichológiai szemlélet átadását tartja fontosnak, de ehhez a tananyagot és a tanár órai gyakorlati tevékenységét tekinti eszköznek. (3) Hangsúlyozza, hogy a viselkedéskultúra és a pszichológiai ismeretek között közvetlen oki kapcsolat nem áll fenn, viszont a többlettudás átalakíthatja az egyén helyzetét és felelősségét a döntési helyzetek-

ben. A pszichológia láthatja el azt a feladatot is, amely megvédi a diákokat a piacot el-
 özönlő, üzleti megfontolásokat tükröző áltudományos, pszichologizáló termékekkel
 szemben. Mindezekon kívül szerinte a pszichológia nélkülözhetetlen a huszadik századi
 művelődéstörténet és kultúra megismerésében. Az önismereti és személyiségfejlesztő tré-
 ningeket nem tartja az órai keretbe illő tevékenységek körébe tartozónak. Nagyon fontos-
 nak tartja emellett (4), hogy szaktanár tanítsa, bár ez a társadalomismeret modul tárgy ese-
 tében nem feltétel. (5) Pedig lenne rá lehetőség az egyre bővülő pszichológusképzésben,
 amelyet Pécssett a képzés és a diákok versenyképessége miatt érdemes lenne tanárképes
 szakká tenni. (6)

Nemcsak a szakemberek, hanem a NAT is bizonytalanul határozza meg a pszichológia szerepét és helyét a tantervben (6)

„Az emberismeret az etika, az antropológia és a pszichológia alapfogalmainak, értelmezési kereteinek
 bemutatásával járul önismeretünk elmélyítéséhez. Betekintést nyújt az embert másokhoz és önmagához,
 a társadalomhoz és a természethez fűző szellemi kapcsolatok világába. Segít tudatosítani az ember sor-
 sától elválaszthatatlan értékdilemmákat, megismertet az erkölcsi vitákban használatos érvelésmódo-
 kkal, fejleszti az önálló tájékozódáshoz, felelős döntéshez, a mások álláspontjának megértéséhez szükséges at-
 titúdokat és képességeket.”

„A társadalomismeret ahhoz segít hozzá, hogy tájékozódni tudjunk saját korunk társadalmi, gazdasá-
 gi és politikai jelenségei között. Az ismeretek nyújtásán túl ez mindenekelőtt a társadalmi problémák
 iránti érzékenység növelését, valamint a konfliktusok elemzéséhez szükséges képességek fejlesztését
 igényli. Látókörre kiterjed a lakóhely, az ország, Európa és az egységesülő világ problémáira, és ezáltal
 készíti fel a demokratikus közéletben való tudatos részvételre.”

Ezért meglepő, hogy bár a pszichológiai ismereteket egyértelműen az emberismeret té-
 máján belül hangsúlyozzák, a kerettantervben önálló tantárgyként (illetve más tantár-
 gyakhoz kapcsolható modul tárgyként) mégis a társadalomismeret tárgyai között találha-
 tó. A tizenegyedik évfolyamon szerepel választható tárgyként (alternatívája a gazdasági
 ismeretek). A tanterv a következőképpen mutatja be a pszichológiát (7):

„A lelki jelenségek vizsgálatának módszereiben s szempontjaiban szerzett jártasság az önreflexió ké-
 pességének elmélyítését szolgálja. Fejleszti a kooperatív, kommunikatív, konfliktusok kezelésére képes
 magatartást. A képzés során különös figyelmet érdemelnek az egyes életkorok, így a serdülő- és ifjúkor
 pszichológiai jellegzetességei. E tanulmányok segítséget nyújtanak a nemi identitással kapcsolatos kér-
 dések megértéséhez. Hozzájárulnak az öröm és szenvedés elviselésére érett, az alkalmazkodás és az ön-
 érvényesítés egyensúlyának kialakítására képes, reális önértékelésre és mások megértésére törekvő, fel-
 nőtt személyiség kialakításához.”

És az ehhez szükséges tevékenységformák:

„Esettanulmányok, irodalmi művek és dokumentumok kultúrtörténeti feldolgozása, felnőttek, gyere-
 kek tevékenységének vagy csoportjainak megfigyelése. Önképzőkör jellegű munka, csoportviták, kom-
 munikációs és együttműködési gyakorlatok.”

Ezt követi a tantervi témák felsorolása. A pszichológia tanításához ajánlott taneszköz-
 lista (8) minden témához ajánl demonstrációs és tevékenykedtető eszközöket. Különösen
 az utóbbiakat érdemes megfigyelni, amelyeknek a feladata a diákok aktív tevékenységre
 készítése lenne. Ezek között oktatótáblák, diasorozat, ábraszorozat, statisztikai adatok
 bemutatása és filmek vannak, vagyis a passzív információbefogadó szerep további fej-
 lesztését szolgálják. Igaz ugyan, hogy egy egyféléves tárgy oktatásában nem feltétlenül
 lehet jelentős célokat megvalósítani, de a képességfejlesztés szemlélete, amelynek a NAT
 alapján „minden tárgyat át kell hatnia”, még részleteiben is alig jelenik meg. Egyetlen er-
 re vonatkozó ajánlás a problémamegoldó és intelligenciatesztek órai alkalmazása. Ennél
 jóval bővebb eszköztára van a pszichológiának.

A tanterv felépítéséről, tartalmáról részletesen Vajda Zsuzsa a következőket említi (9): a kerettantervben szereplő témák a tanítás optimális sorrendjében követik egymást. (10) Az egyes témák a teljes ráfordítható idő 5–10–15 százalékát teszik ki, egyedüli kivétel az ötödik témakör: a szocializáció folyamata, a személyiség és a társas jelenségek, amelyre 30–40 százalékot ajánl. A tanítás során megjelenő egyéni tevékenységek a következők:

„gyermekmegfigyelések (például csecsemők, óvodásgyerekek viselkedésének megfigyelése); egyszerűbb kísérletek elvégzése (például a figyelemmegosztás, emlékezeti kapacitás); irodalmi művek, médiatermékek pszichológiai szempontú feldolgozása; ismeretterjesztő szakirodalmi munkák önálló tanulmányozása.”

Itt már megjelenik a pszichológiai nézőpont érvényesülése, amely a tantervben kultúr-történetiként szerepel. A csoportos tevékenység szerves részét alkotják a beszélgetések, viták, esetleg a csoportos megfigyelések például az állatkertben. Viszont a szerző külön kiemeli, hogy nem javasolja az önismereti (konfliktuskezelő, kommunikációs stb.) tréningek alkalmazását, lévén, hogy ezekben az esetekben a szakszerűség nem biztosítható. Ezzel az igénnyel kapcsolatban egy másik munkájában (10) megemlíti, hogy önismereti jellegű kérdések felmerülése nagyon jó (hiszen a jó légkör és a bizalom jele), a pedagógusnak a realitás, a konkrét probléma szintjén való maradáást ajánlja, azon a szinten, amelyen a kérdés a gyerekek értelme és szándékai szerint megfogható. (Vajda, 2005b)

A tanterv tartalma – a kerettanterv céljának is megfelelően – nagy szabadságot hagy a pedagógusnak. Ennek azonban az a hátránya, hogy személyesen neki kell mérlegelnie, hogy milyen fogalmak, elméletek tartoznak például az „elsődleges kötődés”, „szerepek és egyén” vagy „lelki betegségek és devianciák” vagy akár a többi témában a kö-zépiskolások számára befogadható, legszükségesebb és leghasznosabb ismeretek közé. Nem ad segítséget ahhoz sem, hogy az egyes témákban milyen gyakorlati képességekre lehet szert tenni, míg más – nagy hagyományú – tárgyak esetén ezen a téren sokkal kidolgozottabb a tanterv.

A pszichológia szempontjából pontatlanul körülírt elvárások, keretek, célok és lehetőségek nélkül azonban nem is lehetséges ezeknek a határozott megfogalmazása, így ezek szakmai szempontú tisztázása is a jövő feladata lenne.

Az APA ajánlása

Egy olyan dokumentumot szeretnék a magyarországi helyzettel szembeállítani, amely pontosan ezeket az elvárásokat, kereteket és célokat fogalmazta meg egyértelműen, és ennek rendelné alá az egyesült államokbeli pszichológia-tanítást. Nem a kritika nélküli átvétel javítaná a hazai lehetőségeket, hanem egy ehhez hasonlóan átfogó gondolkodásmód, valamint a jelen helyzetre illeszthető egységes szemléleti keret. Az ajánlason alapuló tanítás komoly szakmai segítséget nyújt a pedagógusnak, biztonságos hátteret, anélkül, hogy szabadságát vagy kreativitását korlátozná. Az ajánlás az APA honlapján mindenki számára hozzáférhető. (11) Közvetlenül nem hasonlítható össze a kerettantervvel, hiszen ez nem tanterv, hangvétele is sokkal közvetlenebb, mint amilyen egy hivatalos dokumentumtól várható.

Igaz ugyan, hogy egy egyféléves tárgy oktatásában nem feltétlenül lehet jelentős célokat megvalósítani, de a képességfejlesztés szemlélete, amelynek a NAT alapján „minden tárgyat át kell hatnia”, még részleteiben is alig jelenik meg. Egyetlen erre vonatkozó ajánlás a problémamegoldó és intelligenciatesztek órai alkalmazása. Ennél jóval bővebb eszköztára van a pszichológiának.

Az Amerikai Pszichológiai Társaság (APA) 1995-ben összehívott egy bizottságot, hogy megfogalmazza ajánlásait. Széleskörű konszenzus született, mivel a bizottságba egyetemi és középiskolai tanárokat, társadalomtudósokat hívtak meg. Az amerikai társadalom történelmi és kulturális helyzetéből, ottani pszichológiatörténeti hagyományokból indultak ki a célok megfogalmazásakor. Fontosnak tartják, hogy ez a dokumentum élő, változtatható, szerkesztői folyamatosan nyitottak az új javaslatokra. Elvárásaik nem kötelezőek (vagyis ez nem törvényi szabályozás keretében született tanterv). A pszichológia tudományának legfontosabb céljai között említik a társadalmi problémák megoldásához való hozzájárulást, amennyiben ezekhez a viselkedésváltozás szükséges (például AIDS, függőség, erőszak, szívbetegeység, öngyilkosság stb.). Olyan emberképből indulnak ki, amely nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy képesek vagyunk növekedni és változni, szembenézni élettapasztalatainkkal. A pszichológia-tanítást azért tartják fontosnak, mert a viselkedés és a mentális folyamatok jobb megértése révén képessé válik az ember arra, hogy javítson életminőségén. További célok még, hogy a diákok képesek legyenek különbséget tenni tudomány és áltudomány között, tisztább képet kapjanak a pszichológusok által használt módszerekről és megtanulják felismerni annak a határait, hogy mi az, ami intuícióval és józan ésszel megismerhető, mivel megtanulják, hogy a pszichológia empirikus és tapasztalati tudomány.

Az ajánlás kifejti, hogy a pszichológia tanításával mely átfogó tartalmi és tudományos gondolkodásbeli célok, képességek fejlesztése és pszichológiai értékek megismerése érhetőek el.

Az ajánlás a pszichológiát öt területre (bevezetés és módszertan, biopszichológia, kognitív pszichológia, fejlődéslélektan, szociokulturális terület) osztja, amelyeken belül tizenöt témakört ismertet. Minden témakörön belül részletesen meghatározza a tartalmi követelményeket, az új elvárt és ajánlott képességeket ez különösen értékes része a dokumentumnak. Egy adott kurzuson belül nem a tizenöt témakör mindegyikének szűk ismertetését tartja fontosnak, hanem olyan tematikát javasol, amelyben mind az öt területet képviseli egy-egy témakör, így ezek mélyebb megismerése révén a szemléletmód átadására helyezi a hangsúlyt. Mindennek a lexikai tudás csak eszköze lesz. Tárgyalja, hogy milyen módon kell figyelembe venni az oktatási folyamat szereplőit: tanárokat, diákokat, tantervet, pedagógiát. Végül egy részletes módszertani részben bemutatja az általa aktív tanuláshoz vezetett módszer stratégiáit, elemeit (tevékenység típusokat, eszközöket, órai légkört, diákok bevonódását, az értékelés irányelveit stb.) Nemcsak az előnyöket fogalmazza meg, hanem a felvetett tanári nehézségekre is válaszolni próbál.

Összefoglalás

Mindkét országbeli tantervi koncepció szerint a pszichológia legfőbb értéke a szemléletmódja. Ennek átadása pedig nem tréningyszerűen, hanem órai tevékenység körében valósítható meg. A pszichológia személyiségfejlesztő hatása közvetett, de az ismeretek átadása nagyon fontos a társadalmi és egyéni problémákkal való megküzdés támogatásában. Mindkét esetben megjelenik a tudomány és áltudomány megkülönböztetésének fontossága.

A legfőbb különbség a terjedelem (az ajánlás közel 80 oldal) mellett az, hogy az ajánlás a szemlélet átadásának rendeli alá a lexikai ismereteket. A magyarnál közvetlenebb módon kötődik az aktuális társadalmi helyzethez és egy konkrét emberképhez is, vagyis jobban megfogalmazott keretekkel rendelkezik. Ebben nagy segítségére volt a szakmai bizottság felállítása, a pszichológia-tanítás évtizedes tapasztalatai, szakmai folyóiratai (Teaching of Psychology), intézményrendszere.

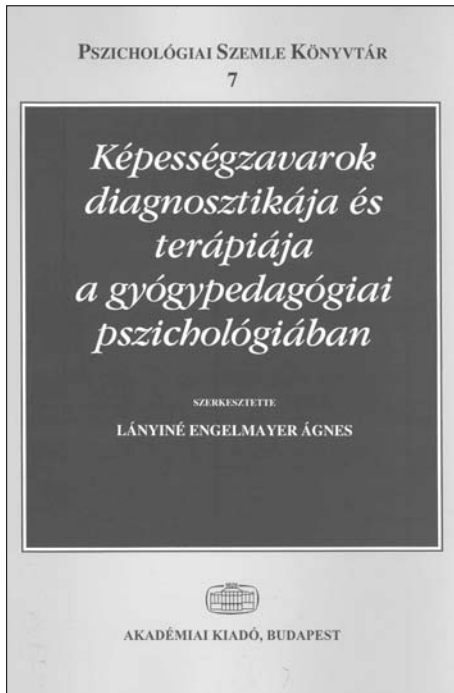
Egy hasonló, széleskörű összefogással létrejövő, magyarországi társadalmi helyzethez, pszichológiai hagyományokhoz, konkrét, stabil és pozitív emberképhez kötődő tanterv nagyon vonzóvá és hasznossá tehetné a pszichológiát a középiskolai tantárgyak között. (12)

Jegyzet

- (1) Léder László (1997): A pszichológia tantárgy a Nemzetközi Érettségi programban. *Új Pedagógiai Szemle*, 2.
- (2) Bencze Diána (1998): Mi lesz veled, Emberismeret? *Új Pedagógiai Szemle*, 12.
- (3) Vajda Zsuzsa: Néhány szó a Társadalomismeret modul tantárgy sajátosságairól. In http://www.om.hu/letolt/kozokt/erettsegi2005/tanaroknak/tarstud/04_vajda.htm#00v
- (4) Vajda Zsuzsa: A pszichológia tantárgy a kerettantervben. In http://www.om.hu/letolt/kozokt/segedlet_pszichologia_gimi11.doc
- (5) Pokorni Zoltán (2001): A kerettantervek alkalmazása. Kérdések és válaszok. In: http://www.om.hu/letolt/kozokt/kerdes_valasz.rtf
- (6) http://www.om.hu/letolt/kozokt/nat2003/kr/06_ember_es_tarsadalom1.rtf
- (7) <http://www.om.hu/letolt/kozokt/kerettanterv/melleklet1/3gimnazium/17%20tarsadalom%20ism.doc>
- (8) http://www.om.hu/letolt/kozokt/szakeszk/emb_tars_etika_altisk_kozepisk_szakisk.doc
- (9) http://www.om.hu/letolt/kozokt/erettsegi2005/tanaroknak/tarstud/04_vajda.htm#00v
- (10) Vajda Zsuzsa: Gondolatok a pszichológia középiskolai oktatásáról. In http://www.om.hu/letolt/kozokt/erettsegi2005/tanaroknak/tarstud/04_vajda.htm#00v
- (11) The Call to Quality: Introduction to the National Standards for the Teaching of High School Psychology. In: <http://www.apa.org/ed/hscontents.html>
- (12) Ezúton szeretném megköszönni konzulensemnek, Nagy Lászlónak a szakdolgozat elkészítésében nyújtott segítségét.

Vicskó Katalin

Pécsi Szociális és Egészségügyi Szakképző Iskola

Az Akadémiai Kiadó könyveiből